

Izvorni znanstveni rad
UDK 323.15 Romi (497.5 Hrv. zagorje))
Primljeno 2020-09-13
Prihvaćeno za tisak 2021-06-28

ROMI U HRVATSKOM ZAGORJU ZA VRIJEME DRUGOG SVJETSKOG RATA, 1941. – 1945.

Danijel Vojak, Zagreb

Sažetak

Romsko stanovništvo prisutno je na području Hrvatskog zagorja vjerojatno od druge polovice XIV. st. Odnos vlasti i stanovništva prema Romima bio je sličan kao i na drugim hrvatskim područjima, što je nerijetko značilo politiku represivne asimilacije. Takva politika prema Romima posebno je bila vidljiva za Drugoga svjetskog rata, kada su ih ustaške vlasti progonile. U ljeto 1941. godine bio je proveden popis Roma u Hrvatskom zagorju, kao i u drugim dijelovima NDH, a prikupljeni podaci pomogli su ustaškim vlastima u provođenju sustavne deportacije Roma iz Hrvatskog zagorja u jasenovački koncentracijski logor, gdje je većina njih mučena i ubijena.

Ključne riječi: Romi; Hrvatsko zagorje; Drugi svjetski rat; stradanje, genocid

Uvod

Povijest Roma u mnogim je europskim zemljama i danas relativno nedovoljno istražena, marginalizirana i potisnuta iz „mainstream historiografija“. Takav odnos prema povijesti Roma prisutan je i u hrvatskoj historiografiji, a posljedica toga je izostanak razumijevanja povijesti jedne manjinske zajednice koja živi već više od šest stoljeća na hrvatskim područjima. Povijest Roma nerijetko je na ovim područjima bila obilježena represivnom politikom progona i politikom asimilacije. Takva se politika danas nastoji definirati pojmom „anticiganizam“, a imala je za cilj u potpunosti uništiti romsku manjinsku zajednicu. Razdoblje Drugoga svjetskog rata na području Nezavisne Države Hrvatske (dalje NDH) bilo je posebno teško za romsko stanovništvo, koje se našlo na udaru politike ustaške vlasti. U radu će se posebice analizirati položaj Roma u Hrvatskom zagorju, koje je tada bilo upravno podijeljeno između Velike župe Prigorje i Velike župe Zagorje. Na tom području živjela je manja skupina Roma, a analizom arhivskih dokumenata i relevantne

literature istražiti će se odnos vlasti i stanovništva prema Romima za Drugoga svjetskog rata. Istraživanje položaja Roma na lokalnim razinama omogućit će bolje razumijevanje funkcioniranja ustaških vlasti i njihov odnos prema Romima načelno.

O prostoru i razdoblju istraživanja

Analiza je usmjerena na istraživanje položaja Roma u Hrvatskom zagorju za Drugoga svjetskog rata. Područje Hrvatskog zagorja ima prirodne granice na rijeci Sutli (na zapadu), Maceljskom gorju i Varaždinsko-topličkom gorju (na sjeveru), Kalniku i Medvednici (na istoku i jugoistoku) te rijeci Savi (na jugozapadu). Ovo područje je kroz povijest nerijetko bilo različito upravno-politički podijeljeno, no smatra se da ono uključuje općine Krapina, Klanjec, Zabok, Donja Stubica, Zaprešić, Zlatar Bistrica, Ivanec, Novi Marof i Pregrada. Danas je ovo područje većinom obuhvaćeno Krapinsko-zagorskom županijom, a dijelom Varaždinskom i Zagrebačkom županijom (*op. ur.*).¹

Za vrijeme Drugoga svjetskog rata područje Hrvatskog zagorja obuhvaćalo je dvije velike župe: Veliku župu Prigorje (kotarske oblasti: Donja Stubica, Dugo Selo, Kutina, Samobor, Sveti Ivan Zelina, Velika Gorica, Zagreb)² i Veliku župu Zagorje (kotarske oblasti: Čakovec, Ivanec, Klanjec, Krapina, Ludbreg, Novi Marof, Pregrada, Prelog, Varaždin, Zlatar; gradovi Čakovec i Varaždin).³ U ovom kontekstu istraživanje će obuhvatiti kotareve: Donja Stubica, Ivanec, Klanjec, Krapina, Novi Marof, Pregrada i Zlatar.

Bilješke iz povijesti Roma u Hrvatskom zagorju do Drugoga svjetskog rata

Nije točno poznato kada se romsko stanovništvo naselilo na područje Hrvatskog zagorja. Imajući na umu kako su se Romi naselili na zagrebačko područje u drugoj polovici XIV. st.,⁴ vjerojatno je dio njih u tom razdoblju prelazio preko

¹ Krešimir Regan, Ozana Martinčić, „Hrvatsko zagorje”, *Enciklopedija Hrvatskoga zagorja*, ur. Božidar Brezinščak Bagola, Ivan Cesarec, Mladen Klemenčić, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2017., 305–306

² Rajka Bućin, „Prilog poznavanju institucija: zakonski okvir rada velikih župa NDH”. *Arhivski vjesnik*, 44 (2001.), 221.

³ Isto, 223.

⁴ Romi se u Zagrebu prvi put spominju 1378. I to u kontekstu jednog sudskog poziva Nikoli Ciganu. Prema postojećim izvorima Romi u Zagrebu bili su stalno naseljeni te su radili kao mesari i krznari. U sačuvanim spisima navodi se 1468. jedan Rom kao svećenik („Blaž, sin Andrije Ciganičina”); Ivan Krstitelj Tkalčić, „Knjiga sudbenih poziva i presuda“ (1375. – 1391.)⁴. U: *Povjestni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba*, knj. V, Zagreb 1898., 126-127; Ivan Krstitelj Tkalčić, „Knjige o posjedih (god. 1441. – 1470.)⁴”, u: *Povjestni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba*, knj. X, Zagreb: Brzotiskom Karla Albrechta, 1904., 269.

zagorskog područja u smjeru slovenskih i/ili austrijskih i/ili mađarskih područja. Takvom promišljanju ide u prilog spominjanje Roma u susjednim područjima, poput Križevaca, Koprivnice i Ivanića, gdje se 1655. godine spominju pritužbe tamošnjeg pravoslavnog stanovništva („vlaški knezi“ varaždinske krajine) zbog useljavanja Roma u „slovinsku krajinu“ te zahtjevi za njihovim protjerivanjem s ovih područja. Slični zahtjevi da se zabrani masovno useljavanje Roma dolazili su 1666. godine od križevačkih vlasti.⁵ Od sredine XIX. st. poznato je više podataka o Romima u Hrvatskom zagorju. U veljači 1847. godine popisano je u općini Radovec jedan Rom kovač te osam Roma u općini Kamenica, a sredinom kolovoza iste godine popisano je osam Roma u općini Ladanja u viničkom kotaru.⁶ Romi se spominju i na dobru Ratkovec kod Zlatara, gdje je Kazimir Antun Jellačić Buzinski naselio „ciganske glazbenike Bergere“, koji su ga do 1848. godine pratili na predizbornim skupovima:

„...Ova, u Zagorju općepoznata ciganska glazba, morala je svirati ponajviše samo narodne ilirske pjesme, a posjećivala je, prilikom raznih obiteljskih ili crkvenih proslava, vlastelinske i župničke dvorove i zagorska kupališta...“⁷

Prema prvim modernim popisima stanovništva od 1880. godine, Romi su u relativno manjem broju živjeli na području Hrvatskog zagorja. Tako se njihov broj kretao od 33 (1880. godine) do 134 (1910. godine), što je iznosilo u prosjeku manje od 1% broja Roma u Banskoj Hrvatskoj.⁸ Prema popisu stanovništva iz 1910. godine svi Romi iz Hrvatskog zagorja bili su rimokatoličke vjeroispovijesti⁹ i potpuno nepismeni.¹⁰ Lokalne vlasti na području Hrvatskog zagorja provodile su politiku prisilne sedentarizacije Roma i istodobnog protjerivanja nomadskog dijela romskog stanovništva. Razlog takvoj politici bila je izražena negativna

⁵ Vladimir Mažuranić, *Dodatci uz prinose za hrvatsko – pravno – povjestni rječnik*. Zagreb, 1923., 5; Radoslav Lopašić, *Spomenici hrvatske krajine, knj. II (od godine 1610. do 1693.)*. Zagreb, 1885., 315; Emilij Laszowski „Povjestna crtica o ciganima“. *Narodne novine* 40, 15. rujna 1894., br. 211: 4.; Mate Kudumija, *Đurđevac u svijetlu i vremenu*. Đurđevac, 1968., 28.

⁶ Hrvatski državni arhiv, HR-HDA-32, Varaždinska županija, Acta Comitatus Varasdinensis, kut. 496, I G. C. 15. XI. 1847., br. 3851; na ovaj dokument upozorio me je Neven Kovačev, na čemu mu posebno zahvaljujem.

⁷ Marcel pl. Jellačić Buzinski, „Spomenica, prvi dio, Proslov“, *Glasnik hrvatskog plemićkog zbora*, 11 (2014.), br. 1, str. 38.

⁸ Vidi Tabela 1. Romi u Hrvatskom zagorju prema popisima stanovništva, 1880. – 1910.

⁹ Hrvatski državni arhiv, Republički Zavod za statistiku Socijalističke Republike Hrvatske, popis stanovništva 1910., sign. HR-HDA-367, kut. 27.

¹⁰ Hrvatski državni arhiv, Republički Zavod za statistiku Socijalističke Republike Hrvatske, popis stanovništva 1910., sign. HR-HDA-367, kut. 29; usporedi: Vojak, Danijel, „Romsko stanovništvo u popisima stanovništva u Hrvatskoj i Slavoniji u razdoblju 1850. – 1910.“, *Časopis za suvremenu povijest* 36 (2004.) br. 2: 701–728.

percepcija Roma kao kriminalaca (lopova, varalica, otimača djece) od strane vlasti i domicilnog stanovništva. Takva percepcija nerijetko je bila potkrijepljena negativnim pisanjem o Romima u novinama. Jedan od primjera je članak *Obzora* iz listopada 1890. godine, u kojem se izvještava kako je skupina mađarskih Roma uhvaćena u Novom Marofu pod optužbom da su počinili krađu jedne trgovine u Sv. Ivanu Zelini.¹¹ Ovakva negativna percepcija Roma bila je prisutna i među zagorskim gospodarstvenicima, koji su bili okupljeni unutar Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva (dalje HSGD). Oni su, zajedno s drugim gospodarstvenicima, pokrenuli javnu raspravu o potrebi rješavanja „ciganskog pitanja“. U toj se raspravi uključila podružnica HSGD-a u Zlataru, koja je predložila uvrštenje pitanja kolonizacije domaćih i protjerivanje stranih Roma na dnevni red Glavne skupštine.¹² Novomarofska podružnica bila je izravnija predloživši

„...da se umoli visoka kr. zem. vlada da provede kolonizaciju cigana bilo vandredno administrativnim, bilo legislativnim putem; da se ne poduzme kolonizacija na teret obćina i ne na jedan put, nego postepeno, radi sigurnijeg uspjeha i manjih troškova, te da se pri tom postupa sa gledišta drakoničnih mjera, a ne sa gledišta humaniteta i liberalizma...“¹³

Ova inicijativa gospodarstvenika doprinijela je donošenju nove zakonske regulacije položaja Roma u Banskoj Hrvatskoj.¹⁴ Neromsko stanovništvo Hrvatskog zagorja većinom je negativno percipiralo Rome smatrajući ih besposličarima, varalicama i kradljivcima. Takav odnos prema Romima zabilježio je Josip Kotarski početkom XX. st. u zagorskom selu Lobar:

„...ovdje nema stalno naselenih cigana, nego dohode amo svaki mjesec ili svaki drugi mjesec, namjeste se na spašniku, na gmajni blizu sela, gdje stanuju pod šatorima. Ciganice idu od kuće do kuće ‘ciganit’; što vidi, sve prosi i ne da se od kuće, dok bar što ne dobije. Karte ‘šlogaju’ ženama, koje im daju brašna, sira, kruha, krumpera, kuruze, graha. Graha prodavaju u štancunu, da imaju za što kupiti rakiju. Djeca su uvijek pod šatorom za čuvare, a cigani prose po selu seno za kone. Siromašni su, samo Joška Nikolića drže cigani za bogataša. K nama dolaze dvije familije: Nikolići i Mrazovići, imaju šest šatora. Kose nose odrezane; ciganice pletu

¹¹ „Provalna kradja“, *Obzor*, 17.X.1890., br. 239: 3.; više o negativnoj percepciji o Romima u Banskoj Hrvatskoj vidi: Danijel Vojak, „Odnos seoskog i romskog stanovništva na području Hrvatske i Slavonije, 1900. – 1910.“ *Sociologija sela*, 42 (2004.), (165/166)/ 3/4: 363–383.

¹² „Iz podružnice pakračke. Godišnji izvještaj“, *Gospodarski list*, 20.XII.1888., br. 24: 189; „Predlozi gospodarskih podružnica za glavnu skupštinu hrv. slav. gospodarsk. društva“, *Gospodarski list*, 5.I.1889., br. 1: 7.

¹³ „Predlozi gospodarskih podružnica za glavnu skupštinu hrv. slav. gospodarsk. društva“, *Gospodarski list*, 20. I.1889., br. 2:14–15.

¹⁴ Više o tome: Danijel Vojak, Inicijativa Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva za reguliranje ‘ciganskoga pitanja’ u Hrvatskoj i Slavoniji potkraj XIX. st.“, *Društvena istraživanja*, 18 (2009), br. 6 (104), str. 1153–1171.

dvije kite, koje spuštaju na prsi; jedna samo mlada snaha ciganica ima u kite zapetlane cvancige. Ciganice se oblače u šarene sukne i surke, a cigani nose hlače i kaput od crnog sukna i škorne s visokim sarama. Nijedan se ciganin ne bavi meštrijom, nego idu od sajma do sajma te trguju konima ili bole ih uz pridav mijenjaju. Ludi ne trpe cigana, ali ih daruju, samo da ih ne okradu. Prije pedeset godina dvojica se naših oženili dvjema ciganicama, ali više nijednog nije u životu. Svoje ime ciganin ne će nigda pravo kazati, meni veli tako, drugomu onako. Vjere su katoličke, crkvu ne polaze, žene se pod 'verbom'...“¹⁵

Kotarski opisuje odnos prema nomadskim Romima koji povremeno borave na loborskom području i pritom jasno ističe kako tamošnje stanovništvo „ne trpi“ Rome. Slično Kotarskom, učitelj Pajo Wölf spominje nomadske Rome na području Vinice napominjući kako oni

„... dojdeju na par dana i postave... na gmajni svoje šatore... Črni su, govoriđu našim jezikom, a i takvim, kojeg mi ne znademo...“¹⁶

Nakon Prvoga svjetskog rata romsko stanovništvo postaje dijelom nove državne zajednice. Broj Roma u Kraljevini Jugoslaviji uoči Drugoga svjetskog rata bio je nešto veći od 70 000, pritom je oko 15 000 njih živjelo na hrvatskim područjima (Banovina Hrvatska).¹⁷ Istodobno, broj Roma na području Hrvatskog zagorja u tom se razdoblju kretao između 145 (1921. godine) i 168 (1931. godine), što je činilo oko 1 % ukupnog broja Roma na hrvatskim područjima.¹⁸ Potrebno je ukratko spomenuti kako su Romi u međuratnom razdoblju u najvećem broju živjeli u istočnim dijelovima Slavonije, Srijema i Baranje, a u najmanjem broju u Lici, Gorskom kotaru te primorskim dijelovima. Također je važno imati na umu kako je većina Roma živjela u ruralnim područjima i bila rimokatoličke vjeroispovijesti te mlađe dobne strukture i gotovo potpuno nepismena.¹⁹ Jugoslavenske državne vlasti nastavile su politiku represivne asimilacije i prisilne sedentarizacije.²⁰ Romi su se u međuratnoj Hrvatskoj bavili obradom drva i metala, poljoprivredom, trgovinom konjima i drugim domaćim životinjama (npr. peradi i svinjama), sakupljanjem sekundarnih sirovina (npr. starog željeza) te prosjačenjem

¹⁵ Josip Kotarski, „Lobor (kotor zlatarski, općina loborska/ Hrvatsko zagorje)“. *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 21., 1917., str. 75.

¹⁶ Arhiv Odbora za narodni život i običaje (Odsjek za etnologiju, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti), Pajo Wölf, *Vinica* (kod Varaždina), sign. SZ 64. (rukopisna građa).

¹⁷ Vidi Tabela 2: Broj Roma u Kraljevini Jugoslaviji prema popisu stanovništva iz 1931.

¹⁸ Danijel Vojak, *U predvečerje rata: Romi u Hrvatskoj 1918. – 1941.* Zagreb: Romsko nacionalno vijeće: Udruga za promicanje obrazovanja Roma u Republici Hrvatskoj „Kali Sara“, 2013., str. 73–75.

¹⁹ Vojak, *U predvečerje rata*, str. 66–89; Danijel Vojak, „Romi u popisima stanovništva iz 1921. i 1931. na području Hrvatske“, *Migracijske i etničke teme*, 20 (2004.), br. 4: 447–476.

²⁰ Vojak, *U predvečerje rata*, 66–89; Vojak, „Romi u popisima stanovništva“, 447–476.

i zabavljanjem stanovništva (kao glazbenici ili cirkuski dreseri životinja).²¹ I u ovom razdoblju prevladavala je percepcija Roma kao besposličara (lijenčina), lopova, varalica, otimača djece i sl. Takva percepcija često je dovodila i do nasilnih sukoba – „obračunavanja“ neromskog stanovništva s Romima.²²

Lokalne vlasti na području Hrvatskog zagorja negativno su percipirale Rome i u skladu s time se i odnosile prema njima. Takav odnos vidljiv je na primjeru kotarskih vlasti Donje Stubice, koje su u studenom 1938. godine središnjim Banskim vlastima Savske banovine u Zagrebu predlagale „neophodnu potrebu kolonizacije cigana“, a kao razloge takvom prijedlogu istaknule su kako Romi „nanose silne štete narodu“, „krađu“ i „otimaju“ te „zadaju mnogo jada svim vlastima“.²³ Osim prijedloga za kolonizaciju, donjostubičke kotarske vlasti predlagale su sterilizaciju Roma:

„...Nuzgredno se skreće pažnja, da bi ciganske družine muško i žensko trebalo sterilizirati te ih onesposobiti za porod i na taj način bi se naša država i njezini građani po vremenu rešila ciganskih banda tih narodnih nametnika – divljaka. Ovaj korak bi bio najuspješniji za pozitivno rešenje ovog važnog pitanja, a usporedno s drugim naprednim državama...“.²⁴

Slično promišljanje u politici prema Romima imale su krapinske kotarske vlasti, koje su u dopisu središnjim Banskim vlastima od 23. veljače 1938. godine navele kako je kolonizacija Roma „neobhodna“ kako bi se postigla njihova sedenterizacija:

„...provesti bi se dalo na taj način, da bi se svakoj ciganskoj porodici, već prema broju članova dalo nekoliko jutra besplatne zemlje, no na istoj zemlji o državnom trošku načiniti kuću te manje gospodarske zgrade za držanje krava, svinja i peradi, doćim im se ne bi smjelo držati konje, da se sa odredjenog mjesta nebi udaljavali te nastavljali skitalački život...“.²⁵

Iste vlasti su zatim predlagale oštro kažnjavanje Roma u slučaju da se odbijaju kolonizirati te su se zalagale i za prisilno obrazovanje romske djece.²⁶ Slične prijedloge imale su oroslavke općinske vlasti, koje su isticale potrebu „kolonizacije“ Roma na „jedno mjesto razpoloživo s obradivim zemljištem“.²⁷

²¹ Vojak, „Romi u popisima stanovništva“, 447–476.

²² Pavlek, Mihovil (Miškina), „K agrarnoj reformi ili – što ćemo s ciganima?“. *Razgovor*, 1 (1920.), br. 2-3: 37– 38; Ivan Zatluka, „Ciganski problem“. *Podravske novine*, 3. IX. 1938., br. 35: 2.

²³ Hrvatski državni arhiv, Zavod za kolonizaciju NDH, sign. HR-HDA-246, kut. 79, br. 11344/1938.

²⁴ Isto.

²⁵ Hrvatski državni arhiv, Zavod za kolonizaciju NDH, sign. HR-HDA-246, kut. 79, br. 11900/1938.

²⁶ Isto.

Seosko stanovništvo u Hrvatskom zagorju također je tražilo hitno rješavanje „ciganskog pitanja“. Jedan dio njih tražio je putem novina da se regulira položaj Roma: anonimni je autor iz Đurmanca u listopadu 1940. objavio u listu *Hrvatsko zagorje*:

„...U stara je vremena bilo određeno, da cigani imadu biti zavičajnici pojedinih općina. Kod toga nadjeljivanja, nije pošteđeno niti Hrvatsko zagorje, akoprem je već i tada bilo dosta siromašno. Tako su u općini Gjurmanec dani kao zavičajnici cigani ‘Jovanovići’, općini Zabok i Krapinske toplice ‘Keši’, općini Mače ‘Nikolići’ i t.d. Za onda bilo je tih ciganskih porodica dosta malo, ali su se tako umnožili, da u općini Gjurmanec od prijašnje jedne imadu najmanje 10 članova i ako će tako dalje produljiti, ne će imati domaće stanovništvo pred tim nomadima – skitnicama – mira i ne će biti sigurno za svoju imovinu i zdravlje. Ti članovi nomadskog plemena, upravo ništa ne rade. Oni varaju okolišno žiteljstvo, krađu poljske usjeve, a često se dešava, da počinjaju i provalne krađe i to tako, da oni iz drugih općina krađu pomoću domaćih u njihovoj općini, a domaći opet u općinama tih drugih. Pošto se stalno skiću, danas se nalaze na jednom, a sutra na drugom mjestu. Sobom prevoze crkotine, muče one stare iznurane i bolesne konje, pa nije čudo, da se u ovim mjestima događaju zaraze kako kod ljudi, tako i kod stoke. Žiteljstvo Hrvatskog zagorja koje je i onako siromašno, trpi uslijed skitanja cigana velike štete. U današnje doba ne može, a niti ne bi smio živjeti onaj, koji ne radi, a ovo strano pleme živi bez svakog poštenog rada. Treba samo vidjeti, kako ova ‘gospoda’ kada upecaju koju žrtvu, lumpare po nekoliko dana. Ove skitnice ne krste se, vjenčaju se po svom običaju ‘pod vrbom’, ne ukopavaju mrtvace na određenom mjestu, već ako tko umre, otidje u drugi kraj i tamo mrtvacu ukopaju u šumu, dočim stariji muškarci koji su ‘dozreli’ obično umru u ‘kaznicama’. Kada jedna njihova porodica imade starijeg muškarca, tada počinjaju krađe i provale i toga staroga vode sa sobom, pa ako se nakon krađe uhvate, svu krivnju priznaje taj stari i tako dospije u kaznionu i umre. Ovom zlu trebalo bi zaista stati na kraj, a to bi se moglo učiniti tako, da bi se svi muški cigani – ako se ne bi poseglo za jednom radikalnijom mjerom – kolonizirati u jednom zapušenom kraju, a ciganke u drugom. Tu bi morali raditi za svoje uzdržavanje Djecu do 10. godine trebalo bi oduzeti i smjestiti u jedan naročiti zavod. Na ovaj način riješilo bi se tih skitalca, u žiteljstvu riješilo bi se opasnosti po imovinu i život...“²⁸

Iz ovog navoda je vidljiv smjer promišljanja u rješavanju „ciganskog pitanja“.

²⁷ Hrvatski državni arhiv, Zavod za kolonizaciju NDH, sign. HR-HDA-246, kut. 79, br. 4237/37.

²⁸ „Kako se riješiti cigana – skitnica“, *Hrvatsko zagorje*, 11.10.1940., br. 41: 6.

i to u obliku prisilne kolonizacije Roma i prisilnog oduzimanja njihove djece. Na tragu ovih promišljanja bio je anonimni seljak iz Igrišća (kotar Donja Stubica) u veljači 1941. godine:

„...Cigani su zaista goruće pitanje seljačkog naroda u mojem kraju. Ciganske skupine zadavaju mnogo briga i jada siromašnom seljačkom narodu, a osobito šumski cigani ili šumski hajduci, koji rade mnoge krađe te provale u trgovine. Naoružani su vatrenim oružjem, provaljuju u noćna doba u tuđa dvorišta i u stanove na svoj razbojnički način. Od njih nije seljački narod siguran kada ide bilo sa sajma ili iz grada kroz šumu svojoj kući. A k tome ima takovih seljaka, koji su s njima veliki prijatelji, bolji nego sa svojim poštenim susjedom seljakom! Ti cigani ubacuju među narod zarazu nepoštenja i zla. A ti se njihovi veliki prijatelji nazivaju kao ljudi još uvijek – civilizirani... Drugi cigani jesu takozvani *šatorashi*, koji se najviše nalaze kraj glavne ceste. To su isto velike štetočine seljačkog naroda. Oni prave velike prevare kod trgovanja s konjima tako da mnogo seljaka, kad se upuste s njima u trgovinu, prevare na lukav način. Seljak zasije svoje polje s kukuruzom ili drugim čime, a mnogi mora platiti i orača, da mu izora polje. Kad pak na jesen polje donose svoj rod, *eto ti cigana* sa svojim kolima i konjima, i to u noćno doba, i zađe gdje je najbolji kukuruz, pobere ga i ode netragom. Ima seljak lijepu sjenokošu sa travom ili deteljom. Ne pita cigo, već zatjera konje. Konji popasu i sgaze, a kad seljak dođe, ima što za vidjeti. Upropaštena njegova muka i nada i još tome kad pokosi, što je ostalo, dođe opet cigo sa kolima i natovari kola s onim, što je seljaku ostalo i opet otiđe netragom. S tih razloga cigansko pitanje treba čim prije riješiti *strogom banskom naredbom*. Ja molim u ime pristaša HSS mojega kraja i hrvatsko seljačko narodno vodstvo i Bansku vlast, da se to goruće pitanje riješi. A kad dođe hrvatski sabor, neka se podpuno zakonski provede na korist i sreću naroda u hrvatskom saboru po zastupnicima HSS, a po ideologiji braće Radića...“²⁹

Svi ovi prijedlozi lokalnog stanovništva i vlasti o rješavanju „ciganskog pitanja“ bit će za vrijeme Drugoga svjetskog rata preoblikovani u iznimno represivnu politiku genocidnog istrebljenja romskog stanovništva u NDH.

²⁹ „Što ćemo napokon sa ciganima“, Seljački dom 13.2.1941., br. 7, god. VI (XXIX), str. 4.

Popisi stanovništva	1880.	1890.	1900.	1910.
Županija Varaždin				
kotar Ivanec	22	4	9	36
kotar Klanjec	11		22	
kotar Krapina				8
kotar Novi Marof		6	1	
kotar Pregrada				21
kotar Zlatar			14	14
Ukupno Romi - Hrvatsko zagorje [Županija Varaždin]	33	10	46	79
Ukupno Romi - Županija Varaždin	38	24	150	316
<p>Svi ovi prijedlozi lokalnog stanovništva i vlasti o rješavanju „ciganskog pitanja“ bit će za vrijeme Drugoga svjetskog rata preoblikovani u iznimno represivnu politiku genocidnog istrebljenja romskog stanovništva u NDH.</p>				
Županija Zagreb				
kotar Stubica				55
Ukupno Romi - Hrvatsko zagorje [Županija Zagreb]				55
Ukupno Romi - Županija Zagreb	354	574	601	1610
Ukupno Romi Hrvatsko zagorje [Županija Varaždin + Županija Zagreb]	33	10	46	134
Ukupno Banska Hrvatska	3482	4893	7207	12.267

Tabela 1. Romi u Hrvatskom zagorju prema popisima stanovništva, 1880. – 1910.

Izvor: *Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije, I (-1905.).* Zagreb: Statistički ured Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. zemaljske vlade, 1913., 24-35; *Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije II. (1906. – 1910.).* Zagreb: Statistički ured Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. zemaljske vlade, 1917., 23–24.

Tabela 2. Broj Roma u Hrvatskom zagorju prema popisu stanovništva 1921. i 1931.

Kotarevi, gradovi	1921.		1931.	
	Broj Roma	Postotni udio Roma u Hrvatskoj, Slavoniji, Međimurju, otoku Krk i općini Kastav	Broj Roma	Postotni udio Roma u Savskoj banovini
Kotar Ivanec	50	0,41%	57	0,39%
Kotar Klanjec	0	0%	0	0%
Kotor Krapina	13	0,1%	0	0%
Kotar Novi Marof	17	0,14%	25	0,17%
Kotar Pregrada	6	0,04%	17	0,11%
Kotar Stubica	59	0,48%	62	0,43%
Kotar Zlatar	0	0%	7	0,04%
Ukupno Hrvatsko Zagorje	145	1,17%	168	1,17%
UKUPNO	12089	100%	14.284	100%

Izvor: Hrvatski državni arhiv, Republički Zavod za statistiku Socijalističke Republike Hrvatske, popis stanovništva 1910., sign. HR-HDA-367, kut. 47, sv. 60; Hrvatski državni arhiv, Republički Zavod za statistiku Socijalističke Republike Hrvatske, popis stanovništva 1910., sign. HR-HDA-367, kut. 55., sv. 70.

Ukratko o položaju Roma u NDH

U travnju 1941. godine proglašena je Nezavisna Država Hrvatska (dalje NDH) nakon rušenja Kraljevine Jugoslavije u travanjskom ratu. Ustaški pokret predvođen Antom Pavelićem došao je na vlast početkom travnja 1941. uz pomoć i podršku sila Osovine i pritom osnovao Nezavisnu Državu Hrvatsku. Njihovu vlast karakterizirao je diktatorsko-autoritaran režim temeljen na rasističkoj represivnoj politici prema srpskom, židovskom i romskom stanovništvu.³⁰ Ustaška vlast nije imala posebno pripremljen političko-vojni program koji bi regulirao odnos prema

³⁰ Dragutin Pavličević, *Povijest Hrvatske*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2007., 399–461; Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918 – 2008*. Zagreb: Novi Liber; Europapress holding, 2008., 205–349.

Romima. No, te su se vlasti na temelju višestoljetne negativne percepcije Roma odlučile za rješavanje „ciganskog pitanja“ na hrvatskim područjima. Ustaške vlasti su svega dva tjedna po dolasku na vlast preuzele nacistički anticiganistički model, koji se temeljio na rasnim zakonima, ponajprije na „Zakonskoj odredbi o rasnoj pripadnosti“ i „Zakonskoj odredbi o zaštiti arijevske krvi i časti hrvatskog naroda“. U tim zakonima primjetan je utjecaj Nürnberških zakona, posebice u definiranju arijevske porijekla, a u njima su Romi izravno navedeni kao skupina stanovništva koja je izgubila građanska prava i zaštitu vlasti.³¹

Kako bi se te zakonske odredbe provele, bilo je potrebno ustanoviti rasnu pripadnost, zbog čega su vlasti sastavile Upute za sastav izjave o rasnoj pripadnosti. Na temelju tih Uputa Ministarstvo unutarnjih poslova donijelo je 3. srpnja 1941. godine odluku o obaveznom popisivanju Roma, koje se provodilo unutar NDH. Popisom je do kraja srpnja 1941. godine trebalo prikupiti osobne podatke (datum i mjesto rođenja), podatke vezane uz način života (sedentarni ili nomadski) i zanimanje romskog stanovništva.³² Na ovaj način su ustaške vlasti prikupile podatke o demografskoj i društveno-gospodarskoj strukturi Roma u NDH. Istodobno s provođenjem popisa Roma, dio državnih institucija, posebno Zavod za kolonizaciju, razmatrao je pitanje kolonizacije svih Roma na određenom području. No, ratne (ne)prilike spriječile su planove o prisilnoj kolonizaciji Roma.³³ Istodobno s ovim procesima, ustaške su vlasti činile masovne zločine i nad romskim stanovništvom, koje je najčešće bilo kolateralna žrtva ustaškog sukoba sa srpskim stanovništvom, koje se pobunilo protiv njih.³⁴

Ključni je datum stradanja Roma 19. svibnja 1942. godine, kada represivne državne institucije potpomognute domobranskim i ustaškim vojnim jedinicama započinju provoditi sveobuhvatnu deportaciju Roma iz svih dijelova NDH u jasenovački koncentracijski logor.³⁵ U sljedećih nekoliko mjeseci većina Roma bila

³¹ Narcisa Lengel-Krizman, *Genocid nad Romima: Jasenovac 1942*. Jasenovac: Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, 2003., 32–33.

³² Slavica, Hrečkovski, „Progoni i deportacije slavonskih Roma u koncentracioni logor Jasenovac“, u: *Okrugli stol 21. travnja 1984.*, ur. Dobrila Borović. Jasenovac: Spomen-područje Jasenovac, 1985., 35.

³³ Lengel-Krizman, *Genocid nad Romima*, 36; Mark Biondich, „Persecution of Roma – Sinti in Croatia, 1941. – 1945.“, u: *Roma and Sinti: Under-Studied Victims of Nazism*, ur. Paul A. Shapiro, Robert M. Ehrenreich (Washington: United States Holocaust Memorial Museum, Center for Advanced Studies, 2002), 35, 42–43.

³⁴ Danijel Vojak, „Zaboravljene žrtve Drugog svjetskog rata ili o stradanju Roma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, 1941. – 1945.“, u: *Jasenovac: manipulacije, kontroverze i povijesni revizionizam*, ur. Andriana Benčić; Odak, Stipe; Lučić, Danijela (Jasenovac: Javna ustanova Spomen područje Jasenovac, 2018., 245–284, 259 – 260.

³⁵ Hrečkovski, „Progoni i deportacije“, 36.

je deportirana u Jasenovac, a njihova je imovina opljačkana, dok su nekretnine predavane određenim skupinama stanovništva, poput izbjeglica, razvojačenih vojnika, osiromašenih pojedinaca i sl. Jasenovački logor bio je središnje mjesto genocidnog istrebljenja Roma, što se posebice odnosi na Uštice, predratno selo srpskog pravoslavnog stanovništva, gdje su romski logoraši bili većinom smješteni. Romi su bili jedina skupina logoraša u Jasenovcu koja je u svega nekoliko mjeseci po deportaciji bila mučena i ubijena.³⁶ Potrebno je napomenuti kako, za razliku od drugih zatočenika, Romi nisu bili službeno bilježeni pojedinačno, već kao dio određenog „željezničkog vagona“. Po dolasku u jasenovački logor Romima je bila oduzeta sva osobna imovina, a dio njih bio je odmah raspoređen na teške fizičke poslove unutar samog logora, poput izgradnje nasipa.³⁷ Iznimka od sustavnog progona Roma bila je skupina „Bijelih Cigana“, koja se odnosi na romsko sedentarno stanovništvo koje je živjelo u Bosni i Hercegovini. Za njihovu obranu od progona ustaških vlasti zauzeli su se istaknuti muslimanski intelektualci uz znatnu podršku islamskih (vjerskih) institucija.³⁸

Među dijelom stanovništva na hrvatskim područjima u prvoj polovici XX.st. bila je prisutna pozitivna percepcija Roma, i to ponajprije jer su smatrani cijenjenim kovačima, kotlarima, koritarima i nadničarima.³⁹ Tako su poznati primjeri romsko – neromskih brakova, iako su oni bili rijetki. Seosko stanovništvo je nerijetko bili kumovima romskoj djeci.⁴⁰ Poznat je primjer seljaka iz Križanaca (u varaždinskom kotaru), koji su u ljeto 1940. skupljali pomoć u hrani i odjeći jednoj 21-godišnjoj Romkinji koja je tada rodila trojke, a prethodno je bila majka blizancima.⁴¹ Istodobno, zabilježen je slučaj krajem prosinca 1940, u kojem su Romi spasili život jednom mlinaru iz Bartolovca (u varaždinskom kotaru).⁴²

³⁶ Lengel-Krizman, *Genocid nad Romima*, 47–48.

³⁷ Hrečkovski, „Progoni i deportacije“, 36; Milan, Bulajić, *Jasenovac: ustaški logori smrti: srpski mit?: hrvatski ustaški logori genocida nad Srbima, Jevrejima i Ciganima*. Beograd: Muzej žrtava genocida, 1999., 124–125; Milko Riffer, *Grad mrtvih: Jasenovac 1943*. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1946., 20, 25; Mladen Iveković, *Nepokorena zemlja: zapisi iz IV i V neprijateljske ofenzive protiv narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije*. Zagreb: Spektar, 1986., 14–15.

³⁸ O tome više vidi: Muhamed Hadžijahić, „Bosanski Romi 1941/1942. godine“, *Naše teme*, 28 (1984.), br. 7-8: 1313–1323; Muhamed Džemaludinović, „Jedno svjedočanstvo naše humanosti iz ratnih dana“, *Takvim*, 36, 1971., 72–73.

³⁹ Danijel Vojak, „Odnos između seoskog i romskog stanovništva na području Hrvatske i Slavonije, 1900.-1910.“. *Sociologija sela: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 42 (2004), 165-166 (3-4), 374; S. V. –š.[Stjepan Vranješ], Naši cigani nekad i danas. *Novosti*, 13.08.1939., br. 222: 10.

⁴⁰ Vojak, „Odnos između seoskog i romskog stanovništva na području Hrvatske i Slavonije, 1900.-1910.“, 375, 376.

⁴¹ Alba, „Rekord u ciganskoj obitelji“. *Varaždinske novosti*, 25.07.1940., br. 556: 6.

⁴² „Cigani spasili mlinarov život“. *Hrvatsko zagorje*, novogodišnji broj 1940. [bez navedenog točnog datuma], br. 1: 4.

Stradanje Roma u Hrvatskom zagorju za vrijeme Drugoga svjetskog rata

Romi u Hrvatskom zagorju vjerojatno su već krajem travnja 1941. godine osjetili prve posljedice života u novoosnovanoj NDH, a to je bilo povezano s donošenjem rasnih zakona, kojima su oni ostali bez građanskih prava. Ministarstvo unutarnjih poslova NDH je 3. srpnja 1941. godine odredilo popisivanje Roma:

„...Kao prva mjera u postupku protiv cigana odredjuje se popis svih cigana na području Nezavisne Države Hrvatske. Popis imadu obaviti općinska poglavarstva Redarstvena ravnateljstva i predstojništva gradskih redarstava svako na svom području. Popis valja načiniti u tri primjerka, od kojih jedan ima ostati kod oblasti, koja je popis obavila, drugi valja dostaviti nadležnom Velikom županu, a treći Ministarstvu unutarnjih poslova. Popis treba da sadrži redni broj, ime i prezime godine starosti i spol cigana, treba u popis grupirati po porodicama. Kod glave svake porodice valja u opasci istaknuti jeli skitalac-čergaš, ili je stalno naseljen u kakovoj kolibi ili kućici, a u tom slučaju valja istaknuti, na čijem se zemljištu ta koliba ili kućica nalazi. Neki cigani bave se stanovitim poslom, pak to valja kod glave porodice istaknuti, primjerice: koritar, kovač, svirač, konjski trgovac itd. Cigane, koji su se na područje Nezavisne Države Hrvatske doskitali, nakon što je izbio svjetski rat valja već sada protjerati preko državnih granica. Općinska poglavarstva i redarstvena ravnateljstva odnosno predstojništva gradskih redarstvenih imadu popis odmah obaviti i primjerke popisa dostaviti Velikom županu i Ministarstvu unutarnjih poslova najdulje do 31. srpnja 1941. Kotarske oblasti će odmah po primitku ove naredbe uputiti područna općinska poglavarstva da po njoj postupaju.⁴³

Na temelju ove odredbe popis Roma proveo se i na području Hrvatskog zagorja. Tako su na području Mača popisana 83 Roma, u Mihovljanima 35, u Zlataru 94, u Loboru 18 te u Krapini 46.⁴⁴ Kao primjer popisivanja Roma izdvojen je popis u Krapini, iz kojeg je vidljivo kako su romske obitelji bile brojne, činilo ih je do 11 članova, a većina njih bavila se „skitnjom, prosjačenjem i trgovinom konja“.⁴⁵

⁴³ Državni arhiv u Zagrebu, Upravna općina Kustošija, sign. HR-DAZG-1050, kut. 25, br. 4066.

⁴⁴ Hrvatski državni arhiv, Velika župa Zagorje, sign. HR-HDA-255, kut. 10, br. 55/1941; Hrvatski državni arhiv, Velika župa Zagorje, sign. HR-HDA-255, kutija 10, br. 34/1941.

⁴⁵ Vidi Tabela 3. Popis Roma na području kotara Krapina.

Tabela 3. Popis Roma na području kotara Krapina

Tek. broj	Ime i prezime glave obitelji	Godine starosti	Spol	Imena i srodstvo članova njegove porodice	Godine starosti	Spol	Opaska
1.	Jovanović Zlatko	50	m	Eva žena Anka kćerka August sin Antonija kćerka Stjepan sin Dragutin sin Štefanija kćerka Stojka sestra	45 16 18 15 6 4 11 60	žensko " muško žensko muško " žensko "	skitnjom prosjaćenjem i trgovinom konja
2.	Jovanović Jura	49	"	Nikolić Draga žena " Milan sin " Milica kći " Antun sin " Nikola sin " Miloš sin " Josip sin " Kata snaha " Štefica unuka " Ljubica unuka	46 25 20 12 10 4 2 28 5 3	žensko muško žensko muško " " " žensko " "	Isto
3.	Jovanović Zurko	42	"	Keš Marica žena " Danica kći " Milan sin " Šandor sin " Miško sin " Ruža kći " Petar sin	45 12 11 9 7 5 3	žensko " muško " " žensko muško	Isto
4.	Jovanović Josip	28	"	Nikolić Ruža žena Milan sin	26 3	žensko muško	Isto
5.	Nikolić Draga nezakonita žena pok. Milana Jovanović	46	žensko	Nikolić Stjepan sin " Antun sin " Antonija kći " Katica kći " Adam sin	17 3 8 4 2	muško " " žensko muško	Isto
6.	Jovanović Mato	45	muško	Nikolić Draga žena " Robert sin	43 16	žensko muško	Isto

7.	Jovanović Miško	67	muško	Nikolić Mara žena ” Milan sin ” Bobek sin Horvat Nara snaha Nikolić Persa ”	54 30 37 30 32	žensko muško ” žensko ”	Isto
----	--------------------	----	-------	---	----------------------------	-------------------------------------	------

Ciganin pod tek. brojem 1. zakonito je vjenčan u rimokatoličkoj crkvi, dočim ostali nijesu vjenčani. Svi borave i zavičajni su u općini Gjurmanec. U Krapini, dne 2. kolovoza 1941. Kotarski predstojnik: [potpis nečitak]...⁴⁶

Ustaškim državnim vlastima je „smetala“ prisutnost Roma u blizini javnih mjesta i prometnica jer su smatrali da time unazađuju percepciju same NDH. U tom kontekstu je Glavno ravnateljstvo za promičbu pri predsjedništvu Vlade NDH sredinom svibnja 1942. godine od Ministarstva unutarnjih poslova tražilo, između ostalog, uklanjanje Roma iz blizine prometnica:

„...Umoljava se naslov, da izvoli donijeti odluku kako i na koji način će se ukloniti cigani iz blizine prometnih cesta. Djeluje vrlo nepromičbeno što se ti cigani sakupljaju i podižu šatore u blizini najprometnijih državnih cesta, te tamo svojim moljakanjem i traženjem novaca napadaju i starce. Tako je npr. prigodom izleta rumunjskih novinara u Hrvatsko Zagorje kraj Marije Bistrice koji desetak cigana obkolilo samovoz, te svojim moljakanjem, plesanjem uznemirilo naše goste. Ovakove pojave krnje ugled sredjenosti naše države a i samom našom promičbenom uredu prave velike neugodnosti prigodom izleta stranaca. Prema mišljenju ovog ureda može se pitanje cigana riješiti na dva načina:

1. stavljanjem u logor

2. ili donošenjem odluke da se cigani ne smiju približavati do 1 km od prometnih puteva...“⁴⁷

Malo je poznatih povijesnih izvora kojim bi se moglo ustanoviti što se dogodilo s Romima na području Hrvatskog zagorja nakon izdavanja odredbe od 19. svibnja 1942. godine o deportaciji svih Roma iz NDH u jasenovački koncentracijski logor. Filip Škiljan je u knjizi o Hrvatskom zagorju u Drugom svjetskom ratu naveo kako su vjerojatno 24 Roma iz zaseoka Dolići (između Krapine i Đurmanca) odvedena u jasenovački logor i tamo ubijena. Za ostale romske žrtve navodi kako „ne postoji potvrda o tome da su stradali, ali budući da ih nakon Drugoga svjetskog rata ne nalazimo u popisima stanovništva, vrlo je vjerojatno da se nalaze među bezimenim žrtvama koncentracijskog logora Jasenovac“.⁴⁸ U knjizi

⁴⁶ Hrvatski državni arhiv, Velika župa Zagorje, sign. HR-HDA-255, Tajni Spisi, kut. 10, br. 8.

⁴⁷ Hrvatski državni arhiv, Glavno ravnateljstvo za promičbu pri predsjedništvu Vlade NDH, sign. HR-HDA-23, kut. 5, br. 7602.

⁴⁸ Filip Škiljan, *Hrvatsko zagorje u Drugom svjetskom ratu 1941.-1945.: opredjeljivanja, borbe, žrtve*. Zagreb: Plejada; Gornja Stubica: Muzeji Hrvatskog zagorja, 2012, str. 49.

Hrvatsko zagorje u revoluciji u „Popis žrtava fašističkog terora“ navedene su romske žrtve s područja Hrvatskog zagorja, koje su bile deportirane u jasenovački koncentracijski logor. Tako je navedeno kako su u svibnju 1942. godine „otjerani u logor Jasenovac“ i „ubijeni kao žrtve fašističkog terora“ s područja Vel. Vrh – Donja Pušća: devet pripadnika romske porodice Hudorović, pet pripadnika romske porodice Jurković, devet pripadnika romske porodice Kovačević, tri pripadnika romske porodice Maurović, tri pripadnika romske porodice Sokolović i osam pripadnika romske porodice Ugarković.⁴⁹ Za šest Roma porodice Jovanović iz Đurmanca navedeno je kako su odvedeni u logor 1941. godine i tamo ubijeni kao „žrtve fašističkog terora“, a pritom nije točno navedeno u kojem je to logoru bilo.⁵⁰ Iz navedenog popisa žrtava može se zaključiti kako su Romi s područja Hrvatskog zagorja bili obuhvaćeni, kao i u drugim dijelovima NDH, odredbom o deportaciji u jasenovački logor u svibnju 1942. godine. Kao i mnogi drugi Romi i oni su bili mučeni i ubijeni u jasenovačkom koncentracijskom logoru.

U „Poimeničnom popisu žrtava koncentracijskog logora Jasenovac 1941. – 1945.“ trenutno su popisane 16173 romske žrtve, od toga su 63 Roma popisana u „Poimeničnom popisu žrtava koncentracijskog logora Jasenovac 1941. – 1945.“. No, u prvom poslijeratnom popisu stanovništva provedenom 1948. godine nije popisani niti jedan Rom s područja Hrvatskog zagorja, što pokazuje razmjere stradanja Roma na ovom području. Upravo ovakvi nesrazmjeri u podacima nameću potrebu daljnjih znanstvenih istraživanja.

Tabela 4. Broj ubijenih Roma u Hrvatskom zagorju prema „Poimeničnom popisu žrtava koncentracijskog logora Jasenovac 1941. – 1945.“

Donja Stubica	Gornja Bistra	3
Krapina	Polići	24
Novi Marof	Breznički Hum	34
	Ljubešćica	1
Pregrada	Desinić	1
Ukupno ubijenih Roma		63

Izvor: Poimenični popis žrtava koncentracijskog logora Jasenovac 1941. – 1945.⁵¹

⁴⁹ „Popis žrtava fašističkog terora“, u: *Hrvatsko zagorje u revoluciji*, ur. Blagota Drašković. Zagreb: Školska knjiga, 1981., 476, 477, 479–480, 483, 488, 492.

⁵⁰ Isto, 477.

⁵¹ Na ovim podacima zahvaljujem Đorđu Mihoviloviću, višem kustosu u Spomen-području Jasenovac.

Zaključak

Romsko stanovništvo živjelo je na području Hrvatskog zagorja vjerojatno već od druge polovice XIV. st. Oni na tom području nisu živjeli u velikom broju, već se tu većinom radilo o broju od nekoliko desetaka do nekoliko stotina osoba. Vlasti su se prema njima odnosile represivnom politikom, koja je težila asimilaciji te njihovoj prisilnoj kolonizaciji i sedenterizaciji. Represivna politika prema Romima posebno je bila izražena za vrijeme Drugoga svjetskog rata, kada su ustaške vlasti nastojale genocidnom politikom obuhvatiti i romsko stanovništvo u Hrvatskom zagorju. Priprema za takvu politiku otpočela je donošenjem rasnih zakona krajem travnja 1941. godine, kojim su Romi izgubili građanska prava. Zatim je u ljeto 1941. godine slijedilo popisivanje romskog stanovništva, kojim su ustaške vlasti dobile podatke o njihovoj demografskoj i socioekonomskoj strukturi na određenom području. U svibnju 1942. godine određena je sustavna deportacija Roma u jasenovački koncentracijski logor, među kojima su bili i Romi s područja Hrvatskog zagorja. Posljedica takve politike na području Hrvatskog zagorja jest da se u prvom poslijeratnom popisu stanovništva iz 1948. godine niti jedan Rom nije izjasnio kao Rom.

IZVORI:

Neobjavljeni izvori:

Arhiv Odbora za narodni život i običaje (Odsjek za etnologiju, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti), Pajo Wölf, Vinica (kod Varaždina), sign. SZ 64 (rukopisna građa).

Državni arhiv u Zagrebu, Upravna općina Kustošija, sign. HR-DAZG-1050.

Hrvatski državni arhiv, Varaždinska županija, Acta Comitatus Varasdinensis, sign. HR-HDA-32.

Hrvatski državni arhiv, Republički Zavod za statistiku Socijalističke Republike Hrvatske, popis stanovništva 1910., sign. HR-HDA-367.

Hrvatski državni arhiv, Zavod za kolonizaciju NDH, sign. HR-HDA-246.

Hrvatski državni arhiv, Velika župa Zagorje, sign. HR-HDA-255.

Hrvatski državni arhiv, Glavno ravnateljstvo za promičbu pri predsjedništvu Vlade NDH, sign. HR-HDA-23.

Objavljeni izvori:

Konačni rezultati popisa stanovništva od 15 marta 1948 godine, knjiga IX (Stanovništvo po narodnosti). Beograd: Savezni zavod za statistiku.

Kotarski Josip, „*Lobor (kotor zlatarski, općina loborska/ Hrvatsko zagorje)*“. Zbornik za narodni život i običaje, knj. 21., 1917.

„Popis žrtava fašističkog terora“, u: *Hrvatsko zagorje u revoluciji*, ur. Blagota Drašković. Zagreb: Školska knjiga, 1981., str. 465–496.

Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije, sv. I (1905.). Zagreb: Statistički ured Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. zemaljske vlade, 1913.

Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije, sv. II (1906. – 1910.). Zagreb: Statistički ured Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. zemaljske vlade, 1917.

Tkalčić, Ivan Krstitelj, „Knjiga sudbenih poziva i presuda“ (1375. – 1391.)“, u: *Povjestni spo-*

menici slobodnog kraljevskog grada Zagreba, knj. V., Zagreb 1898.

Tkalčić, Ivan Krstitelj, „Knjige o posjedih (god. 1441 – 1470)“, u: *Povjestni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba*, knj. X, Zagreb: Brzotiskom Karla Albrechta, 1904.

Periodika:

„Provalna krađa“, *Obzor*, 17.X.1890., br. 239, str. 3.

„Iz podružnice pakračke. Godišnji izvještaj“, *Gospodarski list*, 20.XII.1888., br. 24: 189.

„Predlozi gospodarskih podružnica za glavnu skupštinu hrv. slav. gospodarsk. društva“, *Gospodarski list*, 5.I.1889., br. 1: 7.

„Predlozi gospodarskih podružnica za glavnu skupštinu hrv. slav. gospodarsk. društva“, *Gospodarski list*, 20.I.1889., br. 2: 14–15.

Zatluka, Ivan, „Ciganski problem“, *Podravske novine*, 3. IX. 1938., br. 35: 2.

„Kako se riješiti cigana – skitnica“, *Hrvatsko zagorje*, 11.10.1940., br. 41: 6.

„Što ćemo napokon sa ciganima“, *Seljački dom*, 13.2.1941., br. 7: 4.

Literatura:

Biondich, Mark, „Persecution of Roma – Sinti in Croatia, 1941. – 1945.“, u: *Roma and Sinti: Under-Studied Victims of Nazism*, ur. Paul A. Shapiro, Robert M. Ehrenreich (Washington: United States Holocaust Memorial Museum, Center for Advanced Studies, 2002), 33–48.

Bučin, Rajka, „Prilog poznavanju institucija: zakonski okvir rada velikih župa NDH“. *Arhivski vjesnik*, 44 (2001.), 209–225.

Bulajić, Milan, *Jasenovac: ustaški logori smrti: srpski mit?: hrvatski ustaški logori genocida nad Srbima, Jevrejima i Ciganima*. Beograd: Muzej žrtava genocida, 1999.

Džemaludinović, Muhamed, „Jedno svjedočanstvo naše humanosti iz ratnih dana“, *Takvim*, 36 (1971): 72–73.

Goldstein, Ivo, *Hrvatska 1918–2008*. Zagreb: Novi Liber; Europapress holding.

Hadžijahić, Muhamed, „Bosanski Romi 1941/1942. godine“, *Naše teme*, 28 (1984), br. 7-8: 1313–1323.

Hrečkovski, Slavica, „Progona i deportacije slavonskih Roma u koncentracijski logor Jasenovac“, u: *Okrugli stol 21. travnja 1984.*, ur. Dobrila Borović. Jasenovac: Spomen-područje Jasenovac, 1985., 35–38.

Iveković, Mladen, *Nepokorena zemlja: zapisi iz IV i V neprijateljske ofenzive protiv narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije*. Zagreb: Spektar, 1986.

Jellačić Buzinski, Marcel pl. „Spomenica, prvi dio, Proslov“, *Glasnik hrvatskog plemićkog zbora*, 11 (2014.), br. 1: 37–52.

Kudumija, Mate, *Đurđevac u svijetlu i vremenu*. Đurđevac, 1968.

Laszowski, Emilij, „Povjestna crtica o ciganima“. *Narodne novine* 40, 15. rujna 1894., br. 211: 4-5.

Lengel-Krizman, Narcisa, *Genocid nad Romima: Jasenovac 1942*. Jasenovac: Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, 2003.

Lopašić, Radoslav, *Spomenici hrvatske krajine, knj. II (od godine 1610 do 1693)*. Zagreb, 1885.

Mažuranić, Vladimir, *Dodatci uz prinose za hrvatski pravno-povjestni rječnik*. Zagreb, 1923.

Pavlek, Mihovil (Miškina), „K agrarnoj reformi ili – što ćemo s ciganima?“. *Razgovor*, 1 (1920.), br. 2-3: 37–39.

Pavličević, Dragutin, *Povijest Hrvatske*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2007.

Regan, Krešimir, Martinčić, Ozana, „Hrvatsko zagorje“, *Enciklopedija Hrvatskoga zagorja*, ur. Božidar Brezinščak Bagola, Ivan Cesarec, Mladen Klemenčić, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2017., 305–313.

Riffer, Milko, *Grad mrtvih: Jasenovac 1943*. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1946.

Škiljan, Filip, *Hrvatsko zagorje u Drugom svjetskom ratu 1941. – 1945.: opredjeljivanja, borbe, žrtve*. Zagreb: Plejada; Gornja Stubica: Muzeji Hrvatskog zagorja, 2012.

Vojak, Danijel, "Romsko stanovništvo u popisima stanovništva u Hrvatskoj i Slavoniji u razdoblju 1850. - 1910.", *Časopis za suvremenu povijest* 36 (2004.) br. 2: 701–728.

Vojak, Danijel, „Romi u popisima stanovništva iz 1921. i 1931. na području Hrvatske“ *Migracijske i etničke teme*, 20 (2004.), br. 4: 447–476.

Vojak, Danijel, „Odnos seoskog i romskog stanovništva na području Hrvatske i Slavonije, 1900.-1910.“ *Sociologija sela*, 42 (2004.), (165/166)/ 3/4: 363–383.

Vojak Danijel, „Inicijativa Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva za reguliranje 'ciganskoga pitanja' u Hrvatskoj i Slavoniji potkraj XIX. st.“, *Društvena istraživanja*, 18 (2009), br. 6 (104): 1153–1171.

Vojak, Danijel, *U predvečerje rata: Romi u Hrvatskoj 1918. – 1941*. Zagreb: Romsko nacionalno vijeće : Udruga za promicanje obrazovanja Roma u Republici Hrvatskoj "Kali Sara", 2013.

Vojak, Danijel, „Zaboravljene žrtve Drugog svjetskog rata ili o stradanju Roma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, 1941. – 1945“, u: *Jasenovac: manipulacije, kontroverze i povijesni revizionizam*, ur. Andriana Benčić; Stipe Odak; Danijela Lučić, Jasenovac: Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, 2018., 245–284.

THE ROMA POPULATION IN THE HRVATSKO ZAGORJE AREA DURING WORLD WAR II, 1941 - 1945

By Danijel Vojak, Zagreb

SUMMARY

The Roma population has probably been present in the area of Hrvatsko Zagorje since the second half of the 14th Century. The attitude of the authorities and the population in this area towards the Roma was similar to that in other Croatian areas, which often meant a policy of repressive assimilation. Such a repressive policy towards the Roma was especially visible during the Second World War when they were persecuted by the Ustasha authorities. In the summer of 1941, a census of Roma in Hrvatsko Zagorje was conducted, as well as in other parts of the Independent State of Croatia, by which the Ustasha authorities obtained data on their demographic and socio-economic structure. In May 1942, the Ustasha authorities ordered systematic deportation of Roma to the Jasenovac concentration camp, including Roma from the area of Hrvatsko Zagorje. The consequence of such a policy is that the Roma community in Hrvatsko Zagorje had been almost completely destroyed by the Ustasha authorities.

Key words: Roma; Hrvatsko Zagorje; World War II; suffering, genocide

(Prijevod: autor)